

निम्न माध्यमिक तहका शिक्षकहरुमा प्रश्न निर्माण गर्ने सैद्धान्तिक ज्ञान,
सीप र कार्यान्वयनको अवस्था

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय, स्नाकोत्तर तह दोश्रो वर्ष पाठ्यक्रम तथा
मुल्यांकन विशिष्टीकरण विषयको आंशिक आवश्यकता
पुरा गर्नको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधकर्ता

मन्जु शाही

परीक्षा रोल नं : २८००६८

त्रि.वि दर्ता नं : ९-२-२७८-९६३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग
किर्तिपुर, काठमाण्डौं

२०६८

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण विषयको छात्रा मन्जु शाहीले मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा रही “निम्न माध्यमिक तहका शिक्षकहरुमा प्रश्न निर्माण गर्ने सैद्धान्तिक ज्ञान, सीप र कार्यान्वयनको अवस्था अध्ययन” शीर्षकमा आवश्यक शोध प्रतिवेदन तयार गरेकोले उहाँको लेखन कार्यमा सन्तुष्ट छु। त्यसैले आवश्यक शोधकार्य अघि बढाउनको लागि मूल्याङ्कन समितिद्वारा मूल्याङ्कन गरी कार्य गर्न स्वीकृति दिन सिफारिस गर्दछु।

शोध निर्देशक

बालकृष्ण अधिकारी

मिति : २०६८/०४/६/६

स्वीकृती पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग कीर्तिपुर स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषयमा विशिष्टीकरण गर्दै गर्नु भएका छात्रा मन्जु शाहीले “निम्न माध्यमिक तहका शिक्षकहरुमा प्रश्न निर्माण गर्ने सैद्धान्तिक ज्ञान, सीप र कार्यान्वयनको अवस्था” शीर्षकको शोध प्रस्तावना लेख्ने कार्य पुरा गरेकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस साथ यस मूल्याङ्कन समितिमा पेश गरिएकोमा मूल्याङ्कन समितिद्वारा शोधपत्र लेख्ने कार्यका लागि स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. सह. प्रा. नारायण बस्नेत

विभागीय प्रमुख

.....

२. बालकृष्ण अधिकारी

शोध निर्देशक

.....

३. उप. प्रा विश्ववाला थापा

बाह्य सुपरीवेक्षक

.....

मिती : २०६८/०४/१३/०६

कृतज्ञता ज्ञापन

निम्न माध्यमिक तहका शिक्षकहरुमा प्रश्न निर्माण गर्ने सैद्धान्तिक ज्ञान, सीप र कार्यान्वयनको अवस्था अध्ययन शीर्षकको शोधकार्य गर्न अनुमति दिएकोमा पाठ्यक्रम तथा मल्याङ्कन विभाग किर्तिपुरप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । यस शोधपत्रको प्रस्तावना कार्यदेखि अन्त्यसम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई आवश्यक निर्देशन, सल्लाह, सुझाव एवं प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने शिक्षा शास्त्र केन्द्रिय विभागका आदरणीय गुरु बालकृष्ण अधिकारी ज्यू प्रति हृदयदेखि नै आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी यस अनुसन्धान कार्यमा आवश्यक सल्लाह -सुझाव प्रदान गरी सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु सह.प्रा. नारायण बस्नेत, उप.प्रा. किरणराम रञ्जितकार, उप.प्रा. शिवराज बडु, उप.प्रा. यशोधरा पन्त, उप.प्रा. विश्ववाला थापाप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी अध्ययन सामग्री उपलब्ध गराउने केन्द्रिय पुस्तकालय सेरिड, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर, पाठ्यक्रम स्रोत केन्द्र, जिल्ला शिक्षा कार्यालय सुर्खेतप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

यस अध्ययनका क्रममा आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गराई सहयोग पुर्याउनु हुने अध्ययन क्षेत्र सुर्खेत जिल्लाको, विरेन्द्रनगर नगरपालिकामा पर्ने श्री जन उच्च माध्यमिक विद्यालय र श्री नेपाल राष्ट्रिय माध्यमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक र शिक्षकहरुलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । मलाई पढाईप्रति भौतिक र आर्थिक सहयोग गरी उच्च शिक्षासम्म पढ्ने अवसर दिनु हुने श्रेष्ठ पिता दिल बहादुर शाही र माता विमला शाहीप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहान्छु । त्यसै गरी शोधपत्र लेखन कार्यमा हौसला प्रदान गर्नुहुने जीवनसाथी शशी कुमार के.सी प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र लेखन कार्यमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सहयोग पुर्याउनु हुने राधा शाही, देवेन्द्र कोइराला, दाजु याम शाही, दिप बहादुर शाही तथा सहपाठी साथीहरु यमुना रेग्मी, सपना रावत, पुनम राई, उमेश गिरी , जानुका ओझालाई धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

यस शोधपत्रलाई मूर्त रूप दिन लेखन कार्यलाई शुद्धताका साथ टंकन गरि सहयोग गर्नुहुने उमेश गिरीलाई पनि धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

मन्जु शाही

शोधसार

यो अध्ययन सुर्खेत जिल्ला विरेन्द्रनगर नगरपालिकामा रहेका विद्यालयका निम्न माध्यमिक तहमा स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विषय अध्यापनरत शिक्षकहरूमा प्रश्न निर्माण सम्बन्धि सैद्धान्तिक ज्ञान, सीप र कार्यान्वयनको अवस्था पहिल्याउने उद्देश्यले गरिएको थियो । यस शोधपत्रमा शिक्षकहरूले सम्पूर्ण विषयक्षेत्रलाई समेटेर प्रश्नपत्र निर्माण गरेका छन् वा छैनन् ? शिक्षकहरूमा प्रश्न निर्माण सम्बन्धि सैद्धान्तिक ज्ञान, सीप कस्तो रहेको छ ? प्रश्न निर्माण गर्दा विशिष्टीकरण तालिकाको प्रयोग गरिएको छ वा छैन ? प्रश्न निर्माण सम्बन्धि विषय शिक्षकको धारणा कस्तो रहेको छ ? जस्ता प्रश्नको उत्तर खोज्ने कार्य गरिएको थियो । यो अध्ययन सर्वेक्षण विधिमा आधारित भएको हुनाले परिमाणात्मक र गुणात्मक तथा विश्लेषणात्मक प्रकृतिको रहेको छ । उद्देश्य हासिल गर्ने हिसाबले यस शोध कार्यमा सुचना संकलन गर्न प्रधानाध्यापक र शिक्षकहरूका लागि अर्न्तवार्ता प्रश्नावली निर्देशिकाको प्रयोग गरिएको थियो । यो अध्ययन सुर्खेत जिल्लाको निम्न माध्यमिक तहका २ वटा विद्यालयलाई छनोट गरिएको थियो । ती विद्यालयका २ जना प्रधानाध्यापक र स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विषय पढाउने ६ जना शिक्षकहरूलाई छनोट गरिएको थियो ।

यस अध्ययनमा छनोटमा परेका प्रधानाध्यापक र शिक्षकहरूमा प्रश्न निर्माण सम्बन्धी सैद्धान्तिक ज्ञान भएता पनि व्यवहारमा लागू गरेको पाइएन । सम्पूर्ण विषयवस्तुलाई समेटेर प्रश्न निर्माण गरेको पाइयो । प्रश्न निर्माण गर्दा शिक्षकहरूले विषयगत र वस्तुगत प्रश्नको तालमेल मिलाएको पाइयो भने कुनै तहमा यसको तालमेल मिलाएको पाइएन । मौखिक परीक्षा र प्रयोगात्मक परीक्षाको प्रयोग गरेको पाइयो । समय र पूर्णाङ्कको तालमेल मिलाएको पाइदैन । प्रश्न निर्माण गर्दा पाठ्यक्रम, विशिष्टीकरण तालिका र पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तकको आधारमा निर्माण गरको पाइयो । प्रश्न बैङ्क र प्रश्न विश्लेषणको बारेमा जानकारी रहेको पाइयो । प्रश्न निर्माण सम्बन्धी तालिमको पनि कम व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

यस अध्ययनबाट प्राप्त जानकारी अनुसार शिक्षकले प्रश्न निर्माणलाई अझ प्रभावकारी बनाउनुपर्ने आवश्यक देखिन्छ । यसलाई प्रभावकारी बनाउन विशिष्टीकरण तालिकाको प्रयोग गरी प्रश्न निर्माण गर्ने, विषयगत र वस्तुगत प्रश्नको तालमेल मिलाउनुपर्ने देखिन्छ । विद्यार्थीको स्तर, रुची, क्षमतालाई ध्यानमा राखी प्रश्नको कठिनाईस्तरलाई विशेष ख्याल राख्नुपर्ने देखिन्छ । प्रश्न निर्माण गर्दा प्रश्नपत्रले सम्पूर्ण विषयक्षेत्रलाई समेट्ने गरी पाठको पाठ्यभार अनुसार निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ । सम्पूर्ण शिक्षकहरूलाई प्रश्न निर्माण सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ । कक्षा ६, ७ को लागि पनि विशिष्टीकरण तालिकाको निर्माण हुन अत्यन्तै आवश्यक छ ।

विषय-सूची

सिफारीस पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञताज्ञापन	iii
शोधसार	iv
विषय-सूची	v
तालिका सूची	vii
परिच्छेद - एक : परिचय	१-८
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	५
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	६
१.४ अध्ययनको औचित्य	७
१.५ अध्ययनको परिसिमा	८
१.६ शब्दावलीको परिभाषा	८
परिच्छेद - दुई : पुर्व साहित्यको अध्ययन	९-१५
२.१ शैद्धान्तिक अवधारणा	९
२.२ सम्बन्धीत साहित्यको समीक्षा	१०
२.३ अवधारणात्मक ढाँचा	१४
परिच्छेद - तीन : अध्ययन विधी	१६-१८
३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा	१६
३.२ अध्ययनको नमुना छनौट	१७
३.२.१ स्थान एवं जनसङ्ख्याको छनौट	१७
३.२.२ विद्यालयको छनौट	१७
३.२.३ शिक्षक छनौट	१७
३.३ तथ्याङ्क संकलनका साधन	१७
३.३.१ शिक्षक अर्न्तवार्ता	१७
३.३.२ प्र.अ अर्न्तवार्ता	१८
३.४ तथ्याङ्क संकलन विधि	१८

३.५ तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या	१८
३.६ साधनको वैधता	१८
३.७ नैतिकताको मापदण्ड	१८
परिच्छेद - चार : तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण र व्याख्या	१९-३४
४.१ शिक्षकहरूमा प्रश्न निर्माण सम्बन्धी सैद्धान्तिक ज्ञान र कार्यान्वयनको अवस्था	१९
४.१.१ शिक्षकहरूमा प्रश्न निर्माण सम्बन्धी सैद्धान्तिक ज्ञानको अवस्था	१९
४.१.२ प्रधानाध्यापकको प्रश्न निर्माण सम्बन्धि ज्ञानको अवस्था	२१
४.१.३ शिक्षकहरूको प्रश्ननिर्माण सम्बन्धी ज्ञानको अवस्था	२३
४.१.४ शिक्षकहरूमा विषयगत,वस्तुगत, प्रयोगात्मक र मौखिक परीक्षाको प्रयोगको अवस्था	२४
४.१.५ शिक्षकहरूमा विशिष्टीकरण तालिका र प्रश्नबैङ्कको प्रयोगको अवस्था	२५
४.१.६ शिक्षकहरूमा प्रश्नविश्लेषण र प्रश्नपत्रको शुद्धताको प्रयोगको अवस्था	२७
४.१.७ शिक्षकहरूमा प्रश्नपत्रलाई प्रभावकारी बनाउने अवस्था	२८
४.२ नि.मा.वि तहको स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विषयको प्रश्न विश्लेषण	२९
४.२.१ कक्षा ८ को विशिष्टीकरण तालिका अनुसार कक्षा ६ को प्रश्न विश्लेषण	२९
४.२.२ कक्षा ८ को विशिष्टीकरण तालिका अनुसार कक्षा ७ को प्रश्नपत्र विश्लेषण	२९
४.२.३ कक्षा ८ को प्रश्न विश्लेषण	३०
४.३ नि.मा.वि तहका शिक्षकहरूको शैक्षिक योग्यता, लैङ्गिक र जातिगत अवस्था	३०
४.३.१ शिक्षकहरूको शैक्षिक अवस्था	३०
४.३.२ शिक्षकहरूको जातिगत अवस्था	३१
४.३.३ शिक्षकहरूको लैङ्गिक अवस्था	३२
४.४ प्रश्नपत्रको संरचनाको स्थिती	३२
४.४.१ प्रश्नपत्रको किसिम	३२
४.४.२ पूर्णाङ्कभार	३३
परिच्छेद - पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुभावहरू	३५-३८
५.१ प्राप्ति	३५
५.२ निष्कर्ष	३७
५.३ सुभाव	३८
सन्दर्भ सुचीहरू	
अनुसुचीहरू	

तालिका सूची

तालिका नं. १ : प्रधानाध्यापकको प्रश्न निर्माण सम्बन्धी ज्ञान	२१
तालिका नं. २ : शिक्षकहरुको प्रश्न निर्माण सम्बन्धी ज्ञान	२३
तालिका नं. ३ : विषयगत ,वस्तुगत प्रयोगात्मक र मौखिक परीक्षाको प्रयोग	२४
तालिका नं. ४ : विशिष्टीकरण तालिका र प्रश्नवैङ्ग सम्बन्धी ज्ञान	२५
तालिका नं. ५ : प्रश्नविश्लेषण र शुद्धता सम्बन्धी ज्ञान	२७
तालिका नं. ६ : प्रश्नपत्र प्रभावकारी बनाउने सम्बन्धी ज्ञान	२८
तालिका नं. ७ : शिक्षकहरुको शैक्षिक योग्यता	३०
तालिका नं. ८ : शिक्षकहरुको जातिगत स्थिति	३१
तालिका नं. ९ : शिक्षकहरुको लैङ्गिक स्थिति	३२